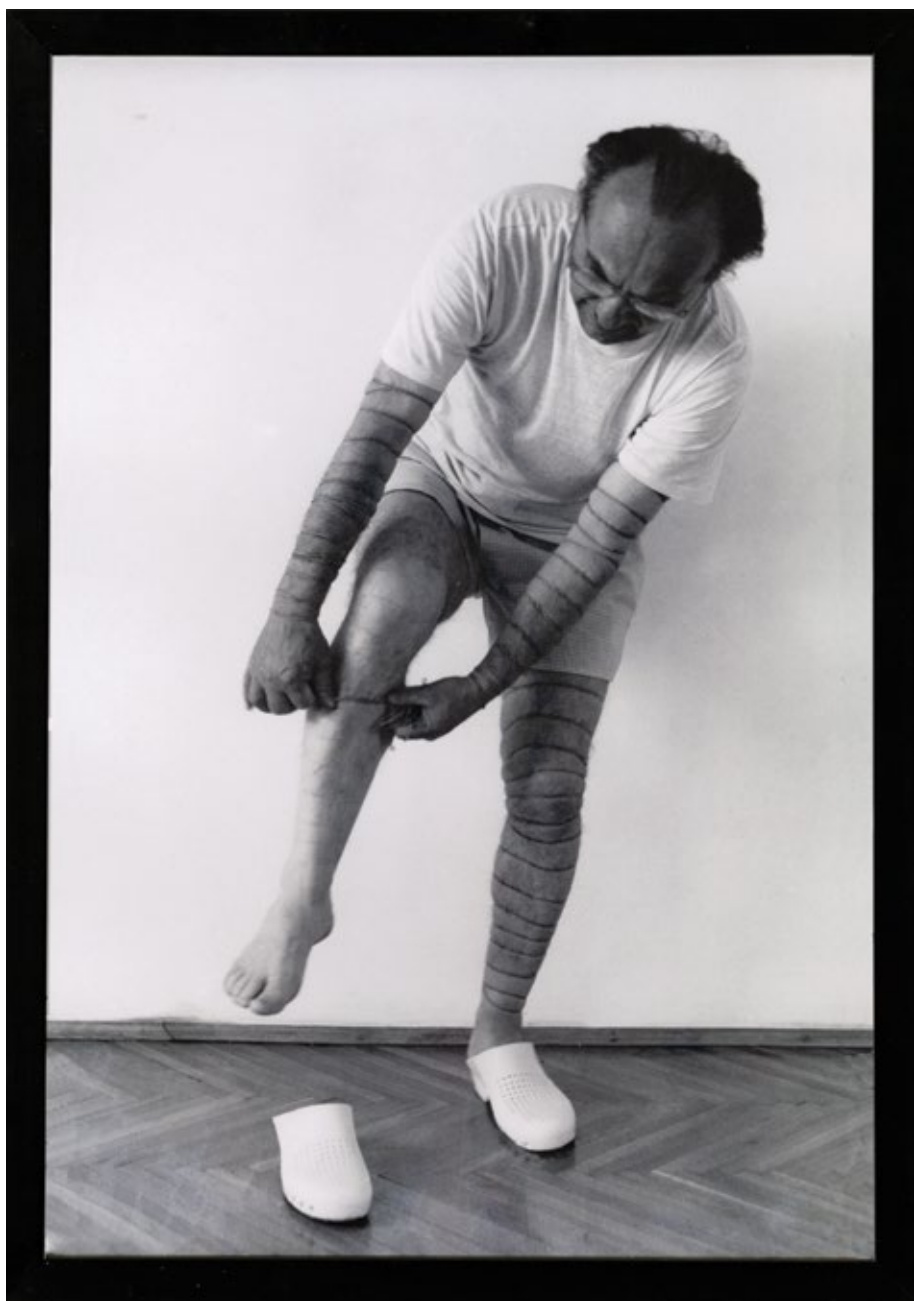

ЕРА МИЛИВОЈЕВИЋ
Живот као уметничко дело

New Creativity, but it's not easy...

Загреб 1973; Београд 1994 / Zagreb, 1973; Belgrade 1994, print / print
45x30cm

Насловна страна / Cover page

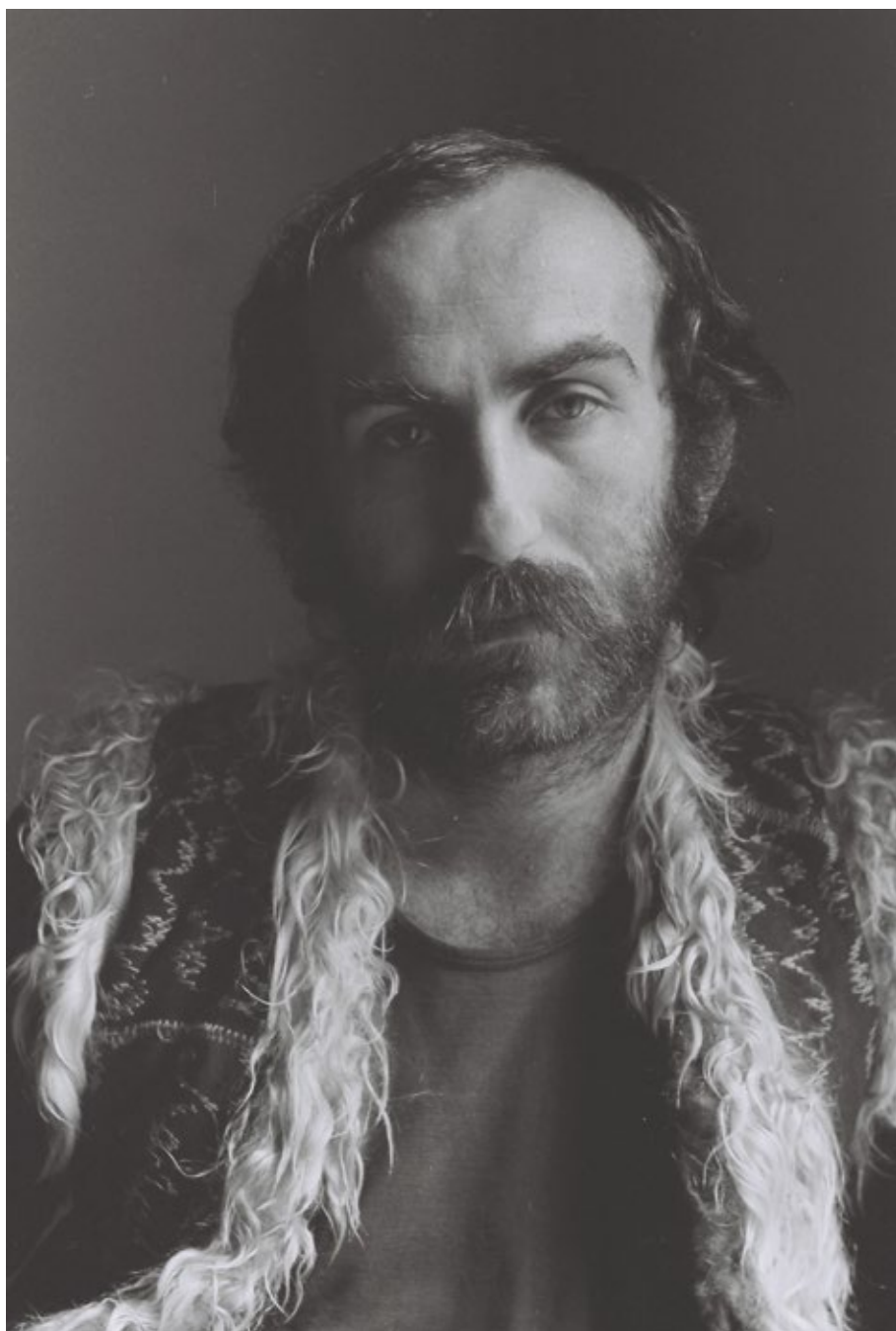
Човек против машине / Man vs. Machine
1995-2015, акрил на платну / acrylic on canvas, 100x100cm

ЕРА МИЛИВОЈЕВИЋ
Живот као уметничко дело

ERA MILIVOJEVIĆ
Life as a Work of Art

Београд
Март - Април 2022.

Слободан Миливојевић Ера / Slobodan Milivojević Era
1972, фото Милан Јозић / photo Milan Jozić, СКЦ / SCC

ЖИВОТ КАО УМЕТНИЧКО ДЕЛО

Прошло је годину дана од како нас је напустио Слободан Ера Миливојевић, а изложбе у галеријама Б2 и New Moment су на неки начин омаж и подсећање на живот и дело овог аутентичног и надасве несхваћеног аутора домаће уметничке сцене. Данашња историја и теорија уметности на различите начине контекстуализује и историзује многобројна дешавања и личности у пољу савремене уметничке продукције, али чини се да упркос напорима који се посвећују како би се дошло до нових читања и тумачења уметности, онај класични Вазаријевски модел остаје најпрактичнији и подеснији када се ради о осврту на нечији живот и дело.

Због специфичног карактера и начина живот уметнички опус али и биографија Ере Миливојевића још увек су на неки начин обавијени велом мистерије. Као један од родоначелника нове уметничке праксе у српској уметности, Ера Миливојевић је био и остао један од најзначајнијих уметника са ових простора. Скроман, повучен, увек у сенци екстровертнијих колега, Миливојевић је своју уметност формирао у једном специфичном личном коду који, без обзира на чврсту припадност тзв. „другој линији“ српске уметности, његово дело јасно диференцира у односу на генерацијски блиске уметнике. Често је у неформалним разговорима понављао да није био део никаквог покрета или групе и да је деловао сам, реагујући импулсивно и моментално на одређене феномене и појаве који су му били занимљиви. Управо та „посебност“ и „јединственост“ још увек збуњују теоретичаре и критичаре уметности, та лична аутономија доведена до крајњих граница.

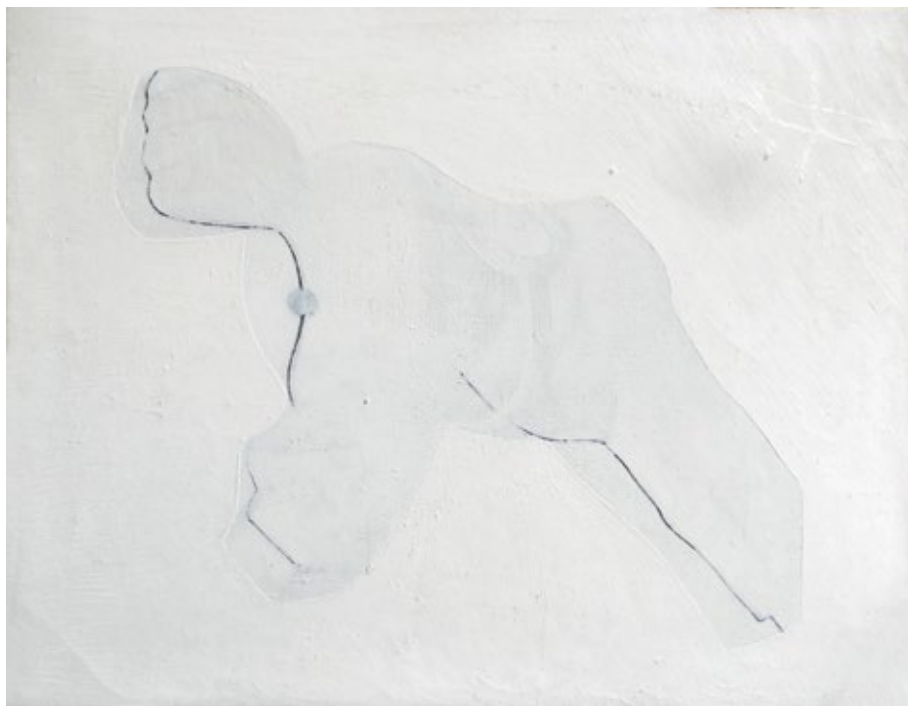
Од самих почетака Миливојевић се развијао крећући се специфичном линијом која је спајала концептуалну уметност и изразити индивидуализам. Као део чувене неформалне групе шесторо уметника који су у Београду почетком 70-их година XX века стварали у галерији Студентског културног центра (Раша Тодосијевић, Марина Абрамовић, Зоран Поповић, Неша Париповић и Гергељ Урком), Миливојевић је веома активно учествовао у ономе што су тадашњи критичари назвали „радикалним преокретом“ на тадашњој ликовној сцени који је довео до појаве „нове уметничке праксе“. У овом периоду Миливојевићев рад, као и рад других уметника из ове групе, своја полазишта налази у концептуалној уметности, у оном приступу који се креће ка потпуној дематеријализацији уметничког дела, односно негацији уметничког објекта. Неформално Миливојевић је још у студентским данима био први уметник који је почео да изводи акције, да одустаје од класичног сликарства зарад експеримента

унутар и изван уметничког дела. Како је сам рекао у једном од интервјуа, током студија на Факултету ликовних уметности насликао је свега две слике. Оно што је тада али и касније карактерисало његов рад је огромна енергија и тврдоглава доследност којом је приступао извођењу својих дела.

И управо то се и може видети на овој изложби која обухвата, дела из колекције Лазара Сакана, *Шаховска поља*, фротаже малих формата, слику *Коњ власништво Љубе Глигоријевића*, *Облепљено огледало*, снимак акције *Облепљивање огледала* из Музеја Смедерева настао 2015. године као и фото документација аутора Милана Јозића, али и многобројне, сада већ историјске каталоге из Дома омладине и СКЦ-а.

Један од најзначајнијих и најкомплекснијих радова из раног периода (1971) је чувени перформанс *Огледало* (лепљење огледала). Рад се састојао из три сегмента: лепљење огледала селотејп траком при чему овај предмет постепено губи своју примарну функцију и постаје ready-made; интервенција селотејпом на копији Микеланђеловог роба у коме током уметничког рада скулптура постаје копија-копије; и на крају, облепљивање Марине Абрамовић, њено „мумифицирање“ траком и прављење „живе скулптуре“. Ерин приступ новим уметничким праксама је био јединствен и особен. За разлику од својих колега, Ера је као кључни елемент свог уметничког *creda* користио хумор и имагинацију, дајући својим радовима одређену езотеричну ноту. Још један значајан и необичан рад из овог периода је и *Човек дезен* изведен такође, у неколико варијанти. Како је сам Ера рекао дезен је матрица односа Човек-Бог-Космос, мозаик живе и неживе материје у константном флуксу. Миливојевић и у овом раду користи понављање, још један типични поступак неоавангарде који ће интензивно користити до краја своје каријере. Управо ће дезен – патерн постати један од кључних елемената у његовом раду и провлачиће се кроз читав његов опус. Његово упорно промишљање могућности стварања серија уметничких дела, односно рада у континуитету, заснованих на малим изменама, резултираће чувеним меандрима фотографија.

Како је Славко Тимотијевић написао, његова уметничка продукција је била аутохтона и изразито индивидуална без конкретних и чврстих упоришта у оновременим тенденцијама савремене уметничке праксе. Ипак то га није спречавало да од различитог материјала створи једну компактну синтетичку целину. Стога не треба да чуди што га је домаћа, али и инострана историја уметности, са правом веома рано уврстила у корпус значајних уметника, а његове радове су у своје колекције укључили скоро сви регионални музеји. Као ретко који уметник пре њега, Миливојевић је читаво своје биће посветио уметности, до крајњих физичких и менталних граница које су се напослетку одразиле и на његово здравствено стање. Он није само стварао уметност, он је уметност живео, до те мере да се можемо усудити да кажемо да у

Коњ / Horse
1974, уље на платну / oil on canvas, 50x70cm

његовом случају не постоји граница која одваја уметника од његовог рада. Ера Миливојевић је уметничко дело по себи, било да се ради о његовим перформансима, облепљивајну, односно исцртавању шаховских потеза или неком сличном поступку. Једноставно не постоје физички нити менталне границе које је могуће успоставити када говоримо о његовој уметности и раду. Нема приватног и јавног, све је у функцији „уметничког живота“. Целокупно његово деловање и опсесивно понашање било је на неки начин бег из света у коме се није снашао, који није схватао, из света који њега самог није разумео. Његова логика стварања је и логика живота, или како Љубомир Глигоријевић примећује једна врста „тенденције ослобађања“. То је било видљиво током читаваом његовог живота у свему што је радио, на отварањима изложби, у случајним сусретима и разговорима на улици, током фотографисања, све је представљало материјал за перформанс, за неку врсту интервенције *ин ситу*, у реалном времену, за рад који се дешава у његовој свести али и пред очима његових саговорника.

Ера је поред уметности којој се у потпуности посветио, имао још неколико великих пасија - фудбал и шах, и управо је у шаху открио поље које је

истраживао тако рећи до краја. Шах је за њега био отворен „фантастичан терен“, поље у коме је могао да експериментише, да комбинује и да на крају крајева ствара. Шаховске партије односно потези које је графички, линеарно представљао, постају основ читавог спектра радова који се у односу на то где се представљају, било да се ради о стакленим површинама излога, зидовима јавних објеката или сликарском платну, мало у суштини мењају. Од првог перформанса у СКЦ под називом *Слика промена*, преко перформанса и инсталације на крову биоскопа *Одеон* средином 90-их година XX века, па до иконичног лепњења трака на стаклима улазног хола Филозофског факултета 1999. године током НАТО бомбардовања. У питању је била уметникова интерпретација симболичне коинциденције шаха и историјског тренутка, у оба случаја ратног окршаја - чувеног окршаја у шест партија IBM-овог рачунара Deeper Blue и Каспарова, у којој је човек први пут изгубио од машине. Са друге стране шаховске партије, односно линеарни шаблони који је стварао, дале су му могућност да размишља о дводимензионалном и тродимензионалном приказивању не само потеза, већ мисаоних процесе и свега оног што представљало срж сложених односа борбе човека и машине.

Изложба у обе београдске галерије нуди могућност и увид управо у овај сегмент Ерине делатности. И поред тога што није волео да га називају сликарем, Миливојевић је у шаховским серијама стварао радове који по својим естетским и формалним квалитетима представљају веома значајна сликарска остварења. Иако је тешко долазило до слике, радови су му били и остали веома оригинални, свежи, приказујући уметника који је добро разумео и баратао сликарским елементима. Од феномена, преко опсесије и процеса у коме се ствара уметнички рад, Миливојевић је успео да преко једне наизглед обичне теме постави и покрене питања као што су вештачка интелигенција, визуелизација мисаоних процеса и још много тога што посредно можемо ишчитати из његовог рада. Животни пут и стваралаштво Ере Миливојевића су препуни препрека, одрицања и мучења. Све је било борба, за простор, за могућност да се буде другачији, да се ствара и постоји по сопственим правилима. Како је сам често напомињао оно што је стварао није рађено из чисто естетских, алтруистичких или емотивних разлога. Ера је стварао не зато што је уживао у уметничком процесу, већ зато што је морао. Живео је уметност и стварао је живећи, без обзира на све препреке, неразумевања и потешкоће. У скоро параноичном страху да му неко не украде идеју за нови уметнички рад, Миливојевић је често у комуникацији са људима био неповерљив и по мало дечачки збуњен. Добронамеран, страствен, максимално посвећен, уметник који бескомпромисно брани своју уметност, ставове и начела од којих није одустајао, Ера ће остати упамћен као велики иноватор, уметник који је мање или више свесно, одабрао позицију друштвене самоизолације несхваћеног генија. Уметник којим ће се домаћа историја уметности и те како бавити.

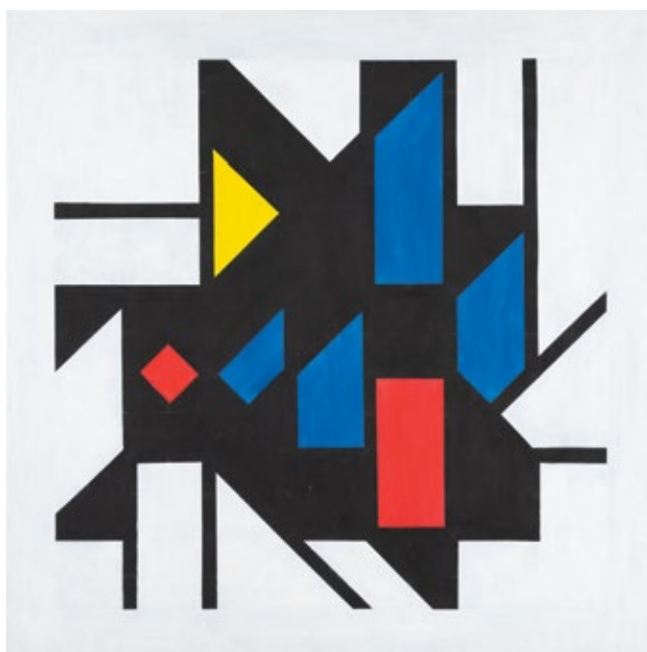
Ogledalo / Mirror
1971-2015, изведено у перформансу
у галерији New Moment /
performance, New Moment Gallery,
144.5x104x4,5cm

Ogledalo / Mirror
1971-2015, изведено у перформансу
у галерији New Moment /
performance, New Moment Gallery,
100x70x2.5cm

Човек против машине / Man vs. Machine
1999-2015, акрил на платну / acrylic on canvas, 100x100cm

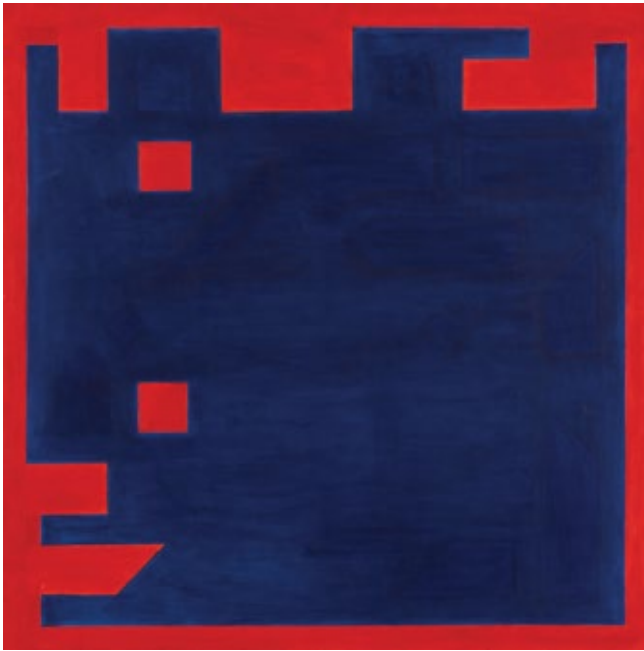
Човек против машине / Man vs. Machine
1999-2015, акрил на платну / acrylic on canvas, 100x100cm

Човек против машине / *Man vs. Machine*
1999-2015, акрил на платну / acrylic on canvas, 100x100cm

Човек против машине / *Man vs. Machine*
1999-2015, акрил на платну / acrylic on canvas, 100x100cm

Човек против машине / Man vs. Machine
1999-2015, акрил на платну / acrylic on canvas, 100x100cm

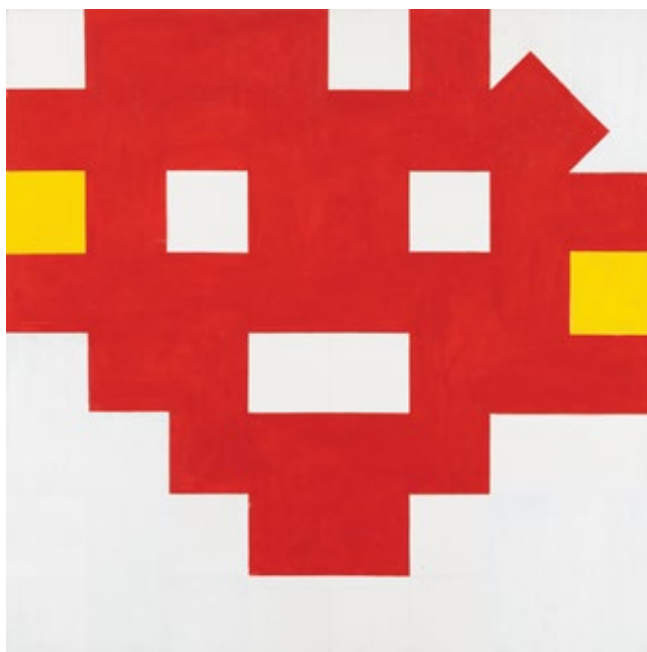
Човек против машине / Man vs. Machine
1999-2015, акрил на платну / acrylic on canvas, 100x100cm

Човек против машине / *Man vs. Machine*
1999-2015, акрил на платну / acrylic on canvas, 100x100cm

Човек против машине / *Man vs. Machine*
1999-2015, акрил на платну / acrylic on canvas, 100x100cm

Маска / Mask
2018, акрил на платну / acrylic on canvas, 120x120cm

Маска / Mask
2018, акрил на платну / acrylic on canvas, 120x120cm

Маска / Mask
2018, акрил на платну / acrylic on canvas, 120x120cm

Човек против машине / *Man vs. Machine*
1999-2015, акрил на платну / acrylic on canvas, 120x120cm

Човек против машине / *Man vs. Machine*
1999-2015, акрил на платну / acrylic on canvas, 120x120cm

Човек против машине / *Man vs. Machine*
1999-2015, акрил на платну / acrylic on canvas, 120x120cm

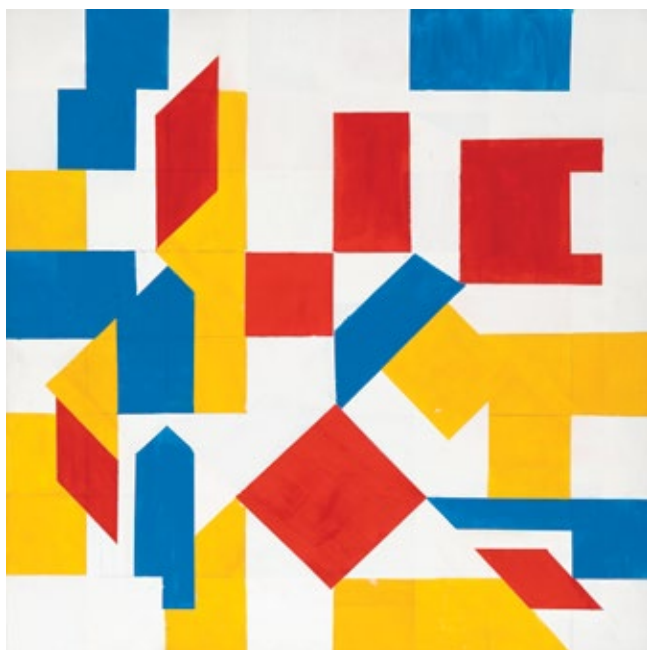
Човек против машине / *Man vs. Machine*
1999-2015, акрил на платну / acrylic on canvas, 120x120cm

Човек против машине / *Man vs. Machine*
1999-2015, акрил на платну / acrylic on canvas, 120x120cm

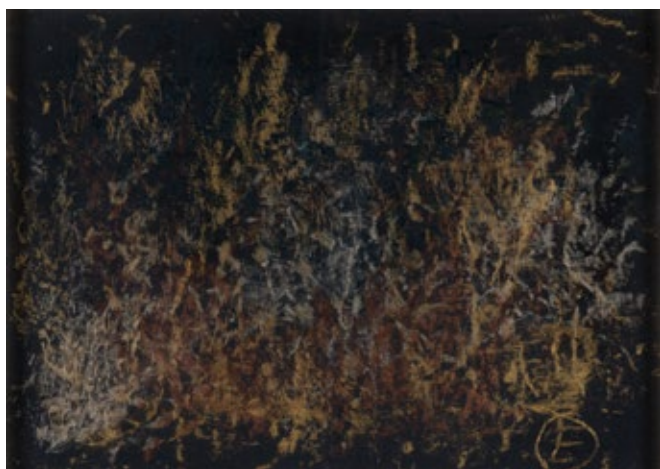
Човек против машине / *Man vs. Machine*
1999-2015, акрил на платну / acrylic on canvas, 120x120cm

Човек против машине / *Man vs. Machine*
1999-2015, акрил на платну / acrylic on canvas, 80x80cm

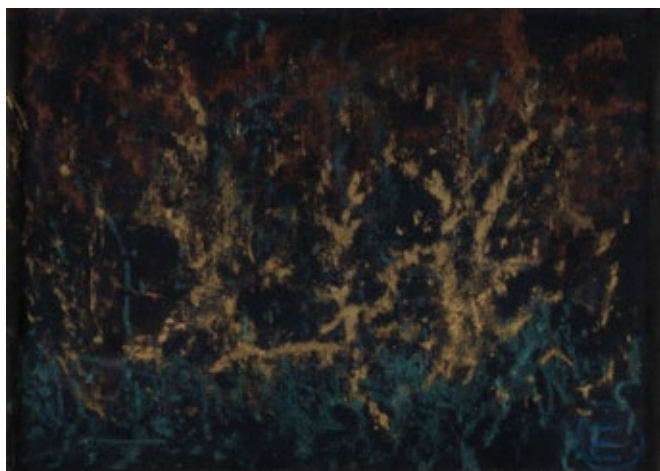
Човек против машине / *Man vs. Machine*
1999-2015, акрил на платну / acrylic on canvas, 120x120cm

Фротаж / *Frottage*
2018, пастел на папиру /
pastel on paper,
21x29.5cm

Фротаж / *Frottage*
2018, пастел на папиру /
pastel on paper,
21x29.5cm

Фротаж / *Frottage*
2018, пастел на папиру /
pastel on paper,
21x29.5cm

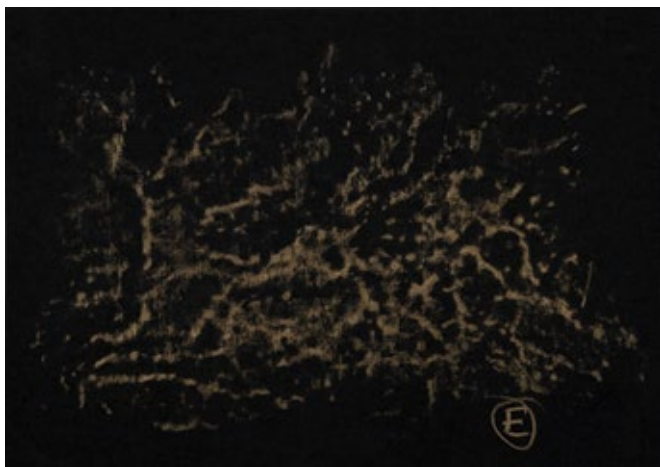
Фротаж / Frottage
2018, пастел на папиру /
pastel on paper,
21x29.5cm

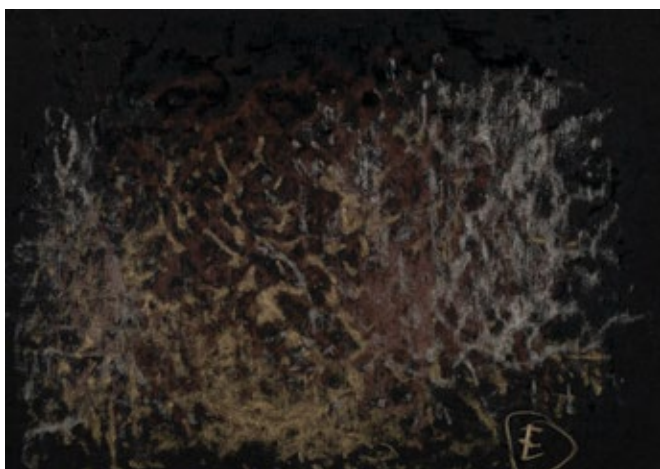
Фротаж / Frottage
2018, пастел на папиру /
pastel on paper,
21x29.5cm

Фротаж / Frottage
2018, пастел на папиру /
pastel on paper,
21x29.5cm

Фротаж / Frottage
2018, пастел на папиру /
pastel on paper,
21x29.5cm

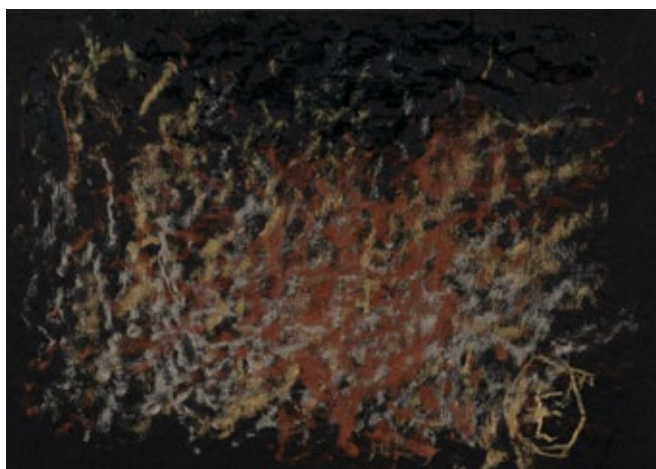
Фротаж / Frottage
2018, пастел на папиру /
pastel on paper,
21x29.5cm

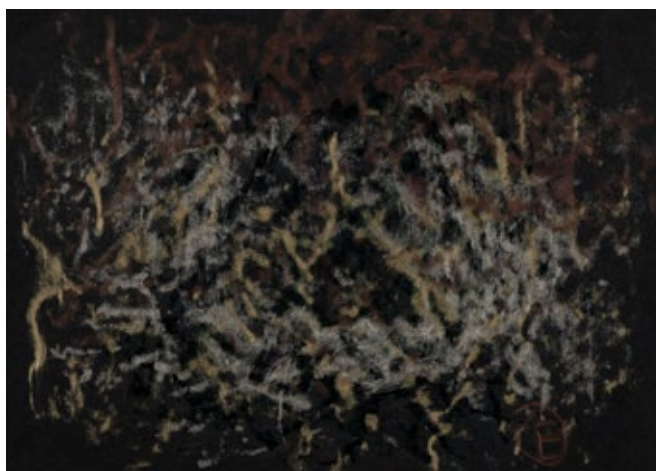
Фротаж / Frottage
2018, пастел на папиру /
pastel on paper,
21x29.5cm

Фротаж / Frottage
2018, пастел на папиру /
pastel on paper,
21x29.5cm

Фротаж / Frottage
2018, пастел на папиру /
pastel on paper,
21x29.5cm

Фротаж / Frottage
2018, пастел на папиру /
pastel on paper,
21x29.5cm

Слике промене / Images of Change
1985, принт / print, 85x87cm

Човек гезен / Man Design
1972, принт / print, 111x60cm

Из перформанса
 “Слике промене” /
 From the performance
 “Images of Change”
 1985, фотографија /
 photograph, 8x18x12,5cm,
 фото: Милан Јозић /
 photo: Milan Jozić

Deep Blue
2009, акрилик на платну / acrylic on canvas, 200x200cm

Табла / Panel
око / circa 1990, уље на дасци / oil on board, 55x75cm

Облепљивање роба / *Taping the Slave*
1971, принт / print, 115x88cm

LIFE AS A WORK OF ART

It has been a year since Slobodan Era Milivojević left us, and the exhibitions in galleries B2 and New Moment pay tribute to and remind us of the life and work of this authentic and above all misunderstood artist who was present on the domestic art scene. Today's history and theory of art in many ways contextualizes and historicizes many events and personalities in the field of contemporary art production, but it seems that despite efforts to introduce new readings and interpretations of art, the classic Vasari model remains the most practical and appropriate when reviewing someone's life and work.

Due to Era Milivojević's specific character and way of life his artistic oeuvre as well as his biography are still somewhat shrouded in a veil of mystery. As one of the founders of the new artistic practice in Serbian art, Era Milivojević was and is one of the most important artists in our country. A modest, withdrawn man, always in the shadow of more extrovert colleagues, Milivojević established a specific personal artistic code which, regardless of its firm affiliation with the so-called "second line" of Serbian art, clearly differentiated his work from the work of generationally close artists. He would often say in informal conversations that he did not belong to any movement or group, that he always acted alone, reacting impulsively and instantaneously to certain phenomena that aroused his interest. It is this "uniqueness" and "distinctiveness" that still confuses theorists and art critics, the personal autonomy he practiced to its extremes.

From the very beginning, Milivojević developed his artistic practice moving along a specific line that connected conceptual art and distinct individualism. As part of the famous informal *Group of Six Artists* who practiced art in the gallery of the Students' Cultural Center Gallery in Belgrade in the early 1970s (Raša Todosijević, Marina Abramović, Zoran Popović, Neša Paripović and Gergelj Urkom), Milivojević very actively participated in what the critics then called "a radical shift" on the art scene at the time, which led to the emergence of the "new artistic practice". In this period, the starting point of Milivojević's work, as well as the work of other artists from that group, was conceptual art, the approach that shifts towards a complete dematerialization of a work of art, i.e. the negation of object based art. While still a student, Milivojević was informally the first artist to start performing actions, creating art through actions. He gave up classical painting for the sake of experimenting inside and outside the artwork. As he said in one of the interviews, as a student at the Faculty of Fine Arts, he had made only two paintings. What characterized his work

Облепљивање уметника (Марина Абрамовић) селотејпом / *Taping up the Artist (Marina Abramović) with Packing Tape*
1971, принт / print, 70x68cm
Први перформанс СКЦ / First performance SKC

then and later was his enormous energy and stubborn consistency in the way he executed his art.

This is exactly what can be seen at this exhibition, which showcases works like *Chess Fields* - small format frottages from the collection of Lazar Sakan, the painting *Horse* from the collection of Ljubo Gligorijevic, *Taped Mirror* - video of the performance *Taped Mirror* performed in the Smederevo Museum (2015), as well as Milan Jozić's photo documentation, and numerous, now historical catalogues from the Youth Center Gallery and SKC (Students' Cultural Center Gallery).

One of the most significant and complex works from the early period (1971) is the famous performance *Mirror* (sticking tape on a mirror). The work consisted of three segments: sticking sellotape (transparent self-adhesive tape) on the mirror, the object gradually losing its primary function and becoming a ready-made; an intervention on a copy of Michelangelo's sculpture *Slave* using sellotape - during the artistic action the sculpture became copy of a copy; and finally taping/wrapping Marina Abramović, her "mummification" with packing tape and thus making a "living sculpture". Era's approach to new artistic practices was unique and distinctive. Unlike his colleagues, Era used humor and imagination as key elements of his artistic credo, giving his works a certain esoteric note. Another significant and unusual work from this period is *Man Design*, also performed in several variants. As Era himself said, the design/pattern is a matrix of the Man-God-Cosmos relationship, a mosaic of living and non-living matter in constant flux. Milivojević also used repetition in this work, another typical neo-avant-garde procedure he would use intensively until the end of his career. The design/pattern became one of the key elements in his work and permeated his entire oeuvre. His persistent reflection on the possibility of creating a series of works of art, i.e. work in continuity, based on small changes, resulted in the famous meanders of photography.

As Slavko Timotijević wrote, his artistic production was autochthonous and extremely individual, with no concrete and firm bases in the contemporary tendencies of contemporary artistic practice. However, that did not stop him from creating one compact synthetic whole from different materials. Therefore, it was no surprise that domestic and foreign art history justly included him in the corpus of important artists very early on, and almost all regional museums included his works in their collections. Like few artists before him, Milivojević dedicated his whole being to art, to the extreme physical and mental limits, which ultimately reflected on his health. He not only created art, he lived art to the extent that in his case there were no limits that separated the artist from his work. Era Milivojević is a work of art himself, whether it is his performance, taping, or drawing of chess moves or some similar procedure. There are simply no physical or mental boundaries that can be established when talking about his art and work. There is no private or public, everything is in the function of "artistic life". There are simply no physical or mental boundaries that can be established when talking about his art and work. There is no private or public, everything is in the function of "artistic life". All his actions/performances and obsessive behavior were undertaken in order to escape from a world he could not cope with, which he did not understand, from a world that did not understand him. His logic of creativity was also the logic of life, or as Ljubomir Gligorijević observed a kind of "tendency towards liberation". This was evident throughout his life, manifested by everything he did at exhibition openings, during casual meetings and street conversations, while taking photos, everything was material for a performance, for a kind of in situ intervention in real time, for the artwork that took place in his consciousness but also in front of the people he spoke to.

In addition to art, to which he was completely committed, Era had several other great passions - football and chess, and it was in chess that he discovered the field that he explored, so to speak, to the end. Chess was an open "fantastic field" for him, a field in which he could experiment, combine and, in the end, create. Chess games, that is, chess moves that he graphically and linearly represented, became the starting point for a whole range of works that depending where they were presented, whether they were on a glass surfaces of shop windows, walls of public buildings or paintings, essentially change very little. It was seen in the first performance in SKC titled *Images of Changes*, via the performance and installation on the roof of the *Odeon* cinema in the mid-90s of the XX century, to the iconic sticking of strips of tape on the windows of the entrance hall of the Faculty of Philosophy during NATO bombing in 1999. It was the artist's interpretation of the symbolic coincidence of chess and the historical moment, in both cases of the war - the famous six-game clash between IBM's Deeper Blue and Kasparov, in which a man lost to the machine for the first time. On the other hand, the chess game, i.e. the linear patterns he created, gave him the opportunity to reflect on two-dimensional and three-dimensional representation of not only chess moves, but processes of thought and everything else that was at the core of the complex man vs. the machine conflict.

The exhibition in both Belgrade galleries offers an insight into this segment of Era's activity. Despite the fact that he did not like to be called a painter, Milivojević works in the chess series represent very important paintings because of their aesthetic and formal qualities. Although he had a hard time creating an image, his paintings have been and are very original, fresh, and show an artist who understood and mastered the elements of painting. From the phenomenon, via the obsession and the process of creating art, Milivojević managed depicting a seemingly ordinary topic, to ask questions and raise issues such as artificial intelligence, visualization of thought processes and many other things that we can indirectly read from his work.

Era Milivojević had to bear and overcome many obstacles, renunciations and sufferings in his life and work. Everything was a struggle, for space, for the possibility to be different, to create and exist according to one's own rules. As he often said what he created, he did not do so for purely aesthetic, altruistic or emotional reasons. Era created not because he enjoyed the artistic process but because he had to. He lived art and created it by living, despite all obstacles, misunderstandings and difficulties. Milivojević was often distrustful when communicating with people and a little boyishly confused having an almost paranoid fear that someone might steal his idea for a new work of art. Well-meaning, passionate, fully dedicated, an artist who uncompromisingly defended his art, his beliefs and principles remaining true to them, Era will be remembered as a great innovator, an artist who more or less consciously chose the position of being a socially self-isolated misunderstood genius. He is the artist the art historians of this country will have a lot to say about.

Издавач

Галерија Б2
Балканска 2
11000 Београд, Србија
тел: 011 20 55 017
e-mail: galerija@b2.rs
web: www.galerijab2.rs

За издавача

Драган Стојадиновић

Стручни савет

Јеша Денегри
Данијела Пурешевић

Организација и продукција

Бојан Муждека

Текст

Саша Јањић

Лектура

Миладиновић Марина

Превод

Ванда Перовић

Фотографије

Владимир Поповић, Милан Јозић

Прелом

Жолт Ковач

Штампа

Алта Нова, Београд

Тираж

300

Посебно се захваљујемо Лазару Сакану и Љубомиру Глигоријевићу на реализацији изложбе
Special thanks to Lazar Sakan and Ljubomir Gligorijević on realization of exhibition

CIP - каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

7.038.531.071.1:929 Миливојевић Е.
7.038.53(497.11)(083.824)

МИЛИВОЈЕВИЋ, Ера, 1944-2021

Ера Миливојевић : Живот као уметничко дело = Era Milivojević : Life as a work of art : Галерија Б2, Београд, март - април 2022. / [текст Саша Јањић] = [text Saša Janjić] ; [фотографије Влада Поповић, Милан Јозић] = [photography Vlada Popović, Milan Jozić] ; [превод Ванда Перовић] = [translation Vanda Perović]. - Београд : Галерија Б2 = Belgrade : Gallery B2, 2022 (Београд : Алта Нова = Belgrade : Alta Nova). - 30 стр. : репродукције ; 24 cm

Упоредо срп. текст и енгл. превод. - Слике уметника. - Тираж 300.

ISBN 978-86-6054-019-7

а) Миливојевић, Ера (1944-2021) -- Изложбени каталози

COBISS.SR-ID 60063497

Publisher

Gallery B2
Balkanska 2
11000 Belgrade, Serbia
tel +381 11 20 55 017
e-mail: galerija@b2.rs
web: www.galerijab2.rs

For Publisher

Dragan Stojadinović

Gallery Council

Ješa Denegri
Danijela Purešević

Organization and Production

Bojan Muždeka

Text

Saša Janjić

Proofreading

Miladinović Marina

Translation

Vanda Perović

Photography

Vladimir Popović, Milan Jozić

Layout

Žolt Kovač

Printed by

Alta Nova, Belgrade

Circulation

300

Пријатељи пројекта

C'EST MOI
art jewellery

PAVILION
BELGRADE

Захваљујемо се

ГАЛЕРИЈА
САВРЕМЕНЕ
УМЕТНОСТИ
СМЕДЕРЕВО

Dom
omladine
Beograda

STUDENTSKI
KULTURNI
CENTAR

галерија

ГАЛЕРИЈА Б2
Балканска 2
11000 Београд, Србија
тел: 011 20 55 017
e-mail: galerija@b2.rs
web: www.galerijab2.rs